

Сергій Адамович

доктор історичних наук, професор

професор кафедри теорії та історії держави і права

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника»

(м. Івано-Франківськ)

СТАВЛЕННЯ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ ДО НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН НАПЕРЕДОДНІ ЗДОБУТТЯ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Національно-визвольний рух та розпад компартійно-радянської системи в Україні в кінці 80-х р. – на початку 90-х рр. ХХ ст. призвів до появи Народного Руху України (НРУ). Вивченню історії НРУ в контексті проблеми єдності країни присвятили свої дослідження В. Барцьось, Г. Гончарук, В. Деревінський, О. Гарань, Ю. Діденко, О. Мардаренко, А. Русначенко, С. Телешун, О. Шановська, О. Шипотілова та інші. Автор ставить перед собою завдання проаналізувати ставлення НРУ до національних меншин напередодні здобуття Україною незалежності.

Відзначимо, що наприкінці 1988 р. київські письменники і науковці Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка АН УРСР, зазначаючи, що в республіці доволі відчутною є дія гальмівних сил, майже не зачеплені бастіони адміністративно-командної системи, що широкі маси недостатньо залучаються до контролю за діяльністю радянських і господарських органів, виступили з ініціативою створення Народного руху¹. 13 листопада 1988 р. у Києві відбувся багатотисячний екологічний мітинг, уперше санкціонований місцевою владою. На ньому Дмитро Павличко висунув ідею створення Народного руху за перебудову².

Проект програми Руху за підписами ініціативних груп Київської організації Спілки письменників України та Інституту літератури АН УРСР було надруковано в “Літературній Україні” 16 лютого 1989 р. У “Загальних

¹ Камінський А. На перехідному етапі. “Гласність”, “перебудова” і “демократизація” на Україні. Мюнхен: Вид-во М. Баб’юка, 1990. С.143.

² Сушко Р.В., Ольховський І.А. Хроніка Народного Руху України. 20 років боротьби і перемог 1989 – 2009. Брошнів: МПП «Таля», 2009. С.8.

принципах” попри наголос на розвитку української культури та мови також зазначалося, що Рух рішуче протистоятиме будь-яким спробам асимілювати національні меншості в Україні, сприятиме розвитку культури й освіти кожної з них, а в місцях компактного проживання – адміністративно-господарському самоврядуванню. Одночасно в проекті програми стверджувалося, що Рух вважає першим і невідкладним кроком у розв’язанні назрілих питань національно-культурного відродження надання українській мові статусу державної мови в УРСР³.

8-10 вересня 1989 р. відбувся установчий з’їзд Руху (НРУ). На ньому була прийнята доопрацьована програма організації. Зокрема, у розділі “Національне питання” йшлося про національно-культурну автономію⁴. На установчому з’їзді Рух серед головних засад своєї діяльності, поряд з обстоюванням інтересів розвитку української національної культури та української державності, визначив боротьбу з будь-яким насильством та дискримінацією в національних відносинах, підтримку прагнень представників кожного з народів, що проживають на території УРСР, до національно-культурного самовизначення, виступив за інтернаціоналізм та взаємозбагачення культур. Засновники Руху вважали, що реальним має бути право національних меншин відкривати школи чи класи рідною мовою, пропагувати духовні цінності свого народу⁵.

Для спростування звинувачень партноменклатури у нетерпимості до інших націй було створено Раду національностей Руху, а в січні 1990 р. поза його структурою комітет “Антишовіністична дія” за участю представників ряду національних товариств. У лютому 1990 р., коли поширилися чутки про можливі єврейські погроми, Рух провів ряд мітингів, прийняв відповідні звернення⁶.

³ Гарань О.В. Убити дракона (З історії Руху та нових партій України). Київ: Либідь, 1993. С.28-29.

⁴ Там само. С.56.

⁵ Центральний державний архів громадських органів України (далі – ЦДАГО України). Ф.270. Оп. 1. Спр.5. Арк.2, 17.

⁶ Краснянська Н.Д. Міжнародні відносини в програмних положеннях і практичній діяльності Народного Руху України. *Народний Рух України: місце в історії та політиці: матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 20-річчю НРУ, 28-29 травня 2009 р., м. Одеса*. Одеса: Астропринт, 2009. С.95.

Крайові організації НРУ також на початку їх становлення активно намагалися задекларувати в своїх програмних документах і розпочати боротьбу за практичне втілення складових національної ідеї⁷. За словами А.Камінського, головним гаслом на з'їзді був заклик до єдності. Він зазначав, що “народжувалася якісно нова спільність, нова дружба між людьми, які не хочуть ворогувати, як би не намагалася партократія таку ворожнечу спровокувати”⁸.

У свою чергу II Всеукраїнські Збори НРУ (25-28 жовтня 1990 р.) підтримали “право на національно-територіальну автономію для національних меншостей, що не мають своєї державності за межами України та національно-культурну автономію для всіх інших національностей”⁹.

Відзначимо, що Народний рух України однозначно заявив: єдиною державною мовою в Україні має бути українська мова, тому виступив за поширення української мови в усі сфери життя, відродження й розвитку української національної культури, а також за створення умов для культурно-національного задоволення інтересів усіх етнічних спільнот, що живуть в Україні¹⁰.

Рух докладав всіх зусиль, щоб налагодити плідний діалог з регіонами, заселеними переважно російськомовним населенням. Національну терпимість НРУ до російськомовних громадян у своїй доповіді на Всеукраїнських Зборах НРУ в жовтні 1990 р. задекларував І.Драч: “Ми не вважаємо, що українець, який розмовляє по-російськи, автоматично втрачає національність, якщо навіть змінив запис у 5-ій графі. Тим більше не може він стати ворогом рідного народу”¹¹.

⁷ Барцьось В., Гончарук Г. Національна ідея в матеріалах установчих конференцій крайових організацій Народного руху України (кінець 80-х рр. XX ст.). *Ціннісно-смісловий вимір буття українського суспільства і перспективи українського націоналізму. Матеріали III Міжнародної наукової конференції, Івано-Франківськ, 2007.* / Наук. ред. О.М.Сич. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. С.41.

⁸ Камінський А. На перехідному етапі. “Гласність”, “перебудова” і “демократизація” на Україні. Мюнхен: Видво М.Баб’юка, 1990. С.263.

⁹ Другі Всеукраїнські збори Народного Руху України (25-28 жовтня 1990 року). Документи. Ньюарк (Нью-Джерзі), 1991. С.48.

¹⁰ Шановська О.А. Діяльність Народного Руху України з розробки національної програми та практичного втілення її в процесі державотворення (1989-1996 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України”. Одеса, 2003. С.11.

¹¹ Драч І. Політична ситуація на Україні і завдання Руху (Доповідь на Всеукраїнських зборах Народного Руху України). *Галичина*. Івано-Франківськ, 1990. 31 жовтня. С.4.

На II Всеукраїнських зборах Руху було прийнято звернення “До громадян України, які вважають російську мову своєю рідною”. У ньому зазначалося: “ми хочемо, щоб в сонячній Україні всім національностям жилося добре”, лунали заклики всім об’єднатися в спільному русі “за незалежну демократичну суверенну Українську державу”¹².

II Всеукраїнські збори НРУ також рішуче засудили “шовіністичні сепаратистські намагання партократичної номенклатури відокремити Крим від України”¹³. Одночасно рухівці вважали, що комуністичні керівники Кримської області ігнорують інтереси репресованого кримськотатарського населення і чинять шалену протидію його поверненню на історичну Батьківщину, а також роздмухують в ЗМІ антитатарські й антиукраїнські настрої. Збори звернулися до парламенту та уряду України з вимогою “забезпечити юридичні і матеріальні гарантії повернення до Криму кримськотатарського населення (із залученням до цієї справи винуватця кримськотатарського геноциду – центру) і визнали його право на створення татарської автономії у складі незалежної України...”¹⁴. Отже, представники НРУ в 1990 р. бачили в складі України татарську автономію, але не окреслювали її межі і статус на півострові інших національностей¹⁵.

Недвозначними були погляди і одного світочів Руху В.Чорновола на питання національних меншин і державної мови. Як прихильник надання національним меншинам в Україні права повноцінного власного розвитку він наголошував, що їхні представники мають «шанувати державу, громадянами якої вони стали, її державну мову і народ, серед якого їм судилося жити». Забезпечення прав національних меншин в Україні мало бути, на думку

¹² ЦДАГО України. Ф.270. Оп.1. Спр.85. Арк.30.

¹³ Другі Всеукраїнські збори Народного Руху України (25-28 жовтня 1990 року). Документи. Ньюарк (Нью-Джерзі), 1991. С.64.

¹⁴ Там само. С.65.

¹⁵ Адамович С.В. Ідея соборності в ідеології та діяльності Народного Руху України // Народний Рух України: місце в історії та політиці: Матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції 16-17 вересня 2005 р., м. Одеса. – Одеса: Астропринт, 2005. – С.14.

В.Чорновола, амбівалентним із забезпеченням національних прав українців у інших країнах¹⁶.

Отже активісти Народного Руху України попри звинувачення партноменклатурних кіл вже під час I та II з'їзду задекларували, що поряд з прагненням досягнення суверенітету для української нації, опікою про розвиток української культури і мови готові дбати про розвиток мови та культури національних меншин. Фактично НРУ уже на початку становлення проголосив прагнення дотримуватися міжнародних стандартів у сфері прав національних меншин. Така позиція рухівців як провідного тогочасного політичного руху не дозволила консервативній партійно-радянській номенклатурі відштовхнути національні меншини від підтримки незалежності України під час всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р.

Адамович Сергій. Ставлення Народного Руху України до національних меншин напередодні здобуття державної незалежності. У статті проаналізовано ставлення Народного Руху України до розвитку національних меншин в Україні напередодні здобуття державної незалежності. Автор обґрунтовує, що в політичній програмі і практичній діяльності НРУ прагнув дбати про забезпечення мовно-культурних прав національних меншин в Україні.

Ключові слова: національна меншина, національна культура, національно-культурна автономія, мова, Україна, державність.

Adamovych Sergiy. Attitude of the People's Movement of Ukraine to national minorities on the eve of gaining state independence. The article analyses the attitude of the People's Movement of Ukraine to the development of national minorities in Ukraine on the eve of gaining state independence. The author substantiates that in the political program and practical activity the People's Movement of Ukraine endeavoured providing care for ensuring the linguistic and cultural rights of national minorities in Ukraine.

Key words: national minority, national culture, national-cultural autonomy, language, Ukraine, statehood.

¹⁶ Деревінський В. В'ячеслав Чорновіл: журналіст, борець, державотворець. Тернопіль: Астон, 2013. С.70.